

„... S POMOCÍ BOŽÍ DOSTI MÍRNĚ SE MÁM ...“ ZDRAVÍ A NEMOCI KARLA ST. ZE ŽEROTÍNA

„... MIT HILFE GOTTES GEHT ES MIR GELIND ...“
GESUNDHEIT UND KRANKHEITEN VON KARL DEM ÄLTEREN VON ZIEROTIN

TOMÁŠ KNOZ

HISTOIRE DES MALADIES

Francouzská „La nouvelle histoire“ přišla v sedmdesátých letech s novými problémy, novými přístupy, novými objekty. Mezi nové objekty přináležely i dějiny individuálního člověka, člověka sužovaného nemocí a bolestí, člověka čekajícího na smrt. Mezi nové objekty přináležely dějiny nemoci o sobě, dějiny smrti o sobě. Philippe Ariès, Jacques Le Goff, André Burguière, Jean-Pierre Peter, Jacques Revel, Pierre Chaunu, Michel Foucault a další si kladou otázku, jak se cítí člověk trpící bolestí, strádající fyzicky nebo duševně, stojící tvář v tvář smrti. Kladou si otázku, jak je nemocí ovlivněno jeho každodenní jednání a jak toto ovlivnění můžeme vyčíst z historických pramenů. Kladou si otázku subjektivity nemoci a smrti v dějinách (ARIÈS, 1975; PETER-REVEL, 1975). Vedle toho v „přírodní historii nemocí“ žijí viry a bacily jakoby paralelním životem vedle svých nositelů, korespondují s klimatem, migrací černých krys a podobnými faktory, stojícími zdánlivě mimo působení člověka a v prvním plánu s dějinami člověka nesouvisejícími (BUGUIÈRE, 1978, 50–51). Důležité je, že všichni zmiňovaní autoři bez výjimky považují nemoc a smrt za záležitost „la longue durée“, za něco, co se ve vědomí člověka a v dějinách proměňuje jen velmi pomalu (BRAUDEL, 1958). Ariès hovoří o tom, že vnímání nemoci a smrti se během staletí proměňuje jen sotva znatelně. K zřetelnějším proměnám vlastně došlo až kolem poloviny 19. století, ačkoliv drobné rozdílnosti lze podle jeho názoru zaznamenat i mezi středověkem na jedné straně a renesancí s barokem na straně druhé. Nejrevolučnější změnu podle jeho názoru ale přinesla až moderní doba s nemocí a smrtí v nemocnici, hromadným přístupem ke všem souvisejícím jevům a naopak odstraněním kolektivní účasti na nemoci a smrti (ARIÈS, 1975).

V historii je smrt podle Arièse vnímána zpravidla jako „smrt ochočená“. Je součástí života a svět živých se prolíná se světem mrtvých. Některý druh smrti je dokonce v dobovém nazírání považován za projev zvláštní milosti. Mučedník, který umírá za obhájení Kristovy pravdy. „Miles christianus“, jenž za tutéž pravdu položí život na bitevním poli, v boji proti pohanům. Rytíř, jenž zemře v souboji o lásku krásné dámy. Prosta glorioly očekávání a vítězství ovšem není ani smrt přirozená. Tou totiž život nekončí, nýbrž nabývá naplnění. Tolikrát uplatněná ikonografie Posledního soudu, jenž rozděluje lidi na povznesené a zavržené, toho má být důkazem. Stejně tak je tomu důkazem kult mrtvých, jenž se v námi sledovaném období rozvinul do největší šíře právě v panovnických a šlechtických vrstvách a je reprezentován např. královskými dynastickými pohřebišti typu

Saint-Denis. U lůžka umírajícího se shromáždí celá jeho rodina, to je východiskem k celému složitému pohřebnímu ritu (ARIÈS, 1975; BASTL, 1990, 386–389).

Takřka analogicky je tomu s nemocí. I ta bývá mnohdy chápána jako součást Osudu. Bůh na člověka sesílá nemoc jako cestu ke smrti, skrze níž dojde k vykoupení. Nicméně nemoci se staví do cesty člověk. Společnost pozdního středověku i raného novověku pěstuje kult bojovníků a ochranitelů proti moru, jakými byli sv. Rochus nebo sv. Karel Boromejský. Vedle toho narůstá společenská úloha lékaře, univerzitně vzdělaného muže, jehož úkolem je nemocného vyléčit, popř. alespoň zmírňovat jeho bolest, a to na základě racionálně získaných poznatků o fungování lidského těla, o nemoci samé, o účincích a použití léčebných látek a prostředků. Nemoc se navíc stává v období humanismu a renesance jedním z nejoblíbenějších epistolografických témat. Žádný vzdělaný člověk neopomene v textu svého dopisu popřát adresátovi pevné zdraví, popř. ho o referenci o jeho zdraví požádat. Zpravidla také neopomene poreferovat o zdraví vlastním, jež je podle dobové formulace bezprostředním projevem božského záměru. Tak jsme mnohdy informováni o zdraví a nemocích renesančních šlechticů lépe, nežli o jiných stránkách jejich života.

HOMO MEDICUS

Epocha renesance vůbec sehrála pro rozvoj medicíny velkou roli. Renesanční člověk, zdá se, objevil vlastní tělo. Pozorování sebe sama, svého duševního rozpoložení i fyzického zdraví se stalo samozřejmou grácií humanisticky vzdělaného člověka, příslušníka vyšší společnosti. Naplňuje jimi soukromé deníky a rodinnou korespondenci, konzultuje svůj stav s lékaři studovanými na předních evropských univerzitách i s novokřtěnskými felčary – praktiky bez jakéhokoli vzdělání. S tím automaticky narůstá prestiž lékařské vědy. Ta se zařadila mezi významné činnosti lidského ducha. Alespoň částečného vzdělání v medicíně se během kavalírských jízd snaží dosáhnout četní šlechtici. Domů si přivázejí lékařské knihy a umísťují je do regálů svých knihoven vedle spisů teologických, právnických a státovědeckých, spolu s knihami o přírodě, o krásném umění a architektuře. Medicína se na přelomu 16. a 17. století stává interní součástí dobové pansofie. Nejen státovědci a filosofové, ale také lékaři jako Sambucus či Camerarius, vytvářejí na základě svých medicínských a přírodovědných znalostí rozsáhlá emblematická díla, jež naplňují atributy své vědy. Dávají jim obecně platnou nábožensko-morální rovinu, manýristicky navozující diskurs mezi psaným či čteným textem a obrazem, rozhovor na dálku mezi učencem a vnímatelem. Lékaři získávají uplatnění na dvorech panovníků nebo šlechticů. Oficiální lékařské posty jsou pevnou součástí struktury státních, dvorských, zemských i městských úřadů.

Veškeré výše uvedené skutečnosti lze vztáhnout i na osobnost a prostředí Karla st. ze Žerotína. Podobně jako jeho vrstevníci se i tento moravský šlechtic velmi intenzivně zabýval vlastním zdravím, vstupoval do kontaktu s četnými lékaři, ať již v mladém věku jako se svými preceptory a učiteli či později v nemoci jako se svými ošetřovateli. Žerotín měl ve své knihovně i četnou lékařskou literaturu, kterou mu mnohdy věnovali přímo zmiňovaní lékaři, nejednou slovní vědci, jež prošli nejrůznějšími evropskými dvory. Byli jimi především Václav Lavín, jeho příbuzný Matyáš Timin, Vavřinec Suchart, Matyáš Borbonius, ale i cizinci Joachim Camerarius, Jan Krato z Kraftheimu a Kašpar Kunrad. Žerotín studoval odbornou literaturu a s lékaři konzultoval různé problémy, takže získal poměrně rozsáhlé medicínské znalosti. Tyto vědomosti, jakož i jeho společenské, politické a státnické postavení, ho dokonce předurčily, aby se stal v tomto oboru jakýmsi koordinátorem. Doporučoval lékaře svým známým, radil jim, kde získat potřebné medikamenty, popř. lékařům napomáhal nalézt uplatnění ve dvorské nebo zemské službě.

Lékaři vstupovali do Žerotínova života v několika epochách. Vztah mezi konkrétním a obecným vedl humanistické učence druhé poloviny 16. století k podstatně širšímu chápání vzdělanosti, než jak se s tím povětšinou setkáváme v dnešní době. Renesanční lékař s univerzitním vzděláním, to byl zpravidla zároveň básník, filozof a teolog, zabývající se nejobecnějšími otázkami života a smrti. Zároveň to byl učitel, ať již na univerzitě, měšťanské škole či v soukromé službě u bohatých šlechticů.

Prvním z lékařů, s nimiž se Karel st. ze Žerotína setkal, byl pravděpodobně humanista a osobní lékař jeho otce Jana st. ze Žerotína Jan Krato z Kraftheimu. Krato byl ovšem také lékařem na dvorech hned několika habsburských císařů. Lze předpokládat, že v rámci svých povinností na žerotínském dvoře dohlížel i na zdraví malého Karla. V každém případě na něj měl vliv jako jeho preceptor, mladý Karel psával Kratovi dopisy, jež měly sloužit jako jazyková a stylistická cvičení (HRUBÝ, 1970, 125).

Karel st. ze Žerotína se již v době svého mládí kontaktoval i s lékařem Václavem Lavínem z Otenfeldu, jenž ho v 80. letech 16. století doprovázel při jeho cestách po jižní a západní Evropě. Společně pobývali i v domě ženevského teologa Theodora Bezy, nástupce samotného Kalvína. Lavín se narodil v Opavě, medicínu vystudoval ve Wittenbergu. Kromě toho, že působil jako preceptor v žerotínských službách, měl velmi blízko i alchymistům z okolí pražského dvora Rudolfa II. Po skončení služby u Žerotínů se stal spolumentařem alchymistické dílny na Starém Městě v Praze, kde pracoval na výrobě univerzálního všeléku (GELLNER, 1938, 21). Náklonnost Karla st. ze Žerotína vůči Lavínovi šla až tak daleko, že se mu v dopise neváhá omluvit za příliš dlouhou přestávku v korespondenci. Taková omluva není ve stavovsky hierarchizované společnosti nikterak obvyklá.

Že si Karel st. ze Žerotína Václava Lavína vysoce vážil, svědčí nejenom jejich vzájemná korespondence, ale i skutečnost, že za své peníze nechal vystudovat jeho příbuzného Matyáše Lavína z Otenfeldu, řečeného Timinus. Ten se stal po dokončení studií Karlovým osobním lékařem i důvěrníkem. Timinus Žerotína léčil, a ten mu na oplátku pomohl získat kontakty na nejvýznamnější protestantské učence své doby, mezi něž patřil i basilejský teolog Jan Jakub Grynaeus. Karel starší jej v této době nazývá „svým doktorem“ a někdy jej na jejich žádost dává k dispozici svým nejbližším. Timin tak v závěrečných letech jeho života léčil i moravského zemského hejtmana Fridricha ze Žerotína. Matyáš Timin působil u Karla st. ze Žerotína až do roku 1606, kdy mu jeho mecenáš zařídil přijetí za dvorního lékaře Petra Voka z Rožmberka. Ještě před svým odchodem se ovšem musel Timin velmi intenzívně věnovat těžce nemocné manželce Karla staršího Kateřině Anně z Valdštejna, jež trpěla kašlem a těžkou zimnicí. Nebylo istě vinou lékaře, že Kateřina Anna své nemoci v srpnu 1605 podlehla. Timin dostal od Žerotína skvělé doporučení a mohl se odebrat do Třeboně. Když poslední Rožmberk na podzim roku 1611 zemřel, vrátil se Timin zpět na Moravu. A v tuto chvíli opět zasáhl i jeho prospěch Karel st. ze Žerotína. Využil svého politického vlivu, aby svého chráněnce prosadil do funkce moravského zemského lékaře. To byla funkce oficiálně ustanovená zemským sněmem, z níž vyplývalo i stabilní společenské postavení, zajištěné stálým platem. Podobná politická intervence ze strany Žerotína se potom zopakovala ještě jednou roku 1621, když byl Timin postižen pobělohorskou represí. Navíc i v době, kdy již tento muž nepůsobil oficiálně v Žerotínových službách, vyhledával Karel starší jeho odborné rady a doporučoval jeho schopnosti i svým příbuzným a známým. I v této době byl Timinovi za služby pro Žerotíny vyplácena odměna, roku 1624 si například Timin stěžuje Žerotínovi, že od jeho úředníků nedostává smluvně stanovený příděl masa. Timin byl ve 20. letech 17. století stále v blízkosti Žerotína. Zajišťoval Karlovo „purgování“ i styk s brněnskými apatykáři. Roku 1628, v obavě z další ataky nemoci, si jej Karel starší pozval na delší dobu na Náměšť (ZA RAŽ 29/f. 41).

Vedle Matyáše Timina byl po dlouhá léta Žerotínovým osobním lékařem také Vavřinec Suchart. Ten pocházel z Neusiedelu am See v Burgenlandu, medicínu vystudoval ve Vídni a v Itálii. Ve službách Žerotína působil v 90. letech 16. století za plat 150 tolarů. Vedle toho mu Žerotín poskytoval ubytování a stravu. Suchart měl právo souběžně s dvorskou službou provozovat i soukromou praxi. I když se roku 1600 stal zemským lékařem, udržoval se Žerotíny i nadále styky a léčil některé jejich rodinné příslušníky. (GELLNER, 1938, 64–65). Byl to shodou okolností právě doktor Suchart, který na Žerotínovi podle jeho vlastních slov zkoušel různé nové léčebné metody, pročež požíval poměrně značné důvěry dnou těžko zkušenoého pacienta. Sucharta například Žerotín přivolal i roku 1618 k nemocnému nedávno narozenému dítěti své dcery Bohunky, které jinak léčil doktor Fekhard a pro nějž měl Suchart dodat lék – medicamentum purgans – a patrně jej i operovat. Měl již ostatně zkušenost i v tomto směru, ošetřoval totiž i Karlova vnuka a Bohunčina syna z prvního manželství, malého Karlíčka Bruntálského z Vrbna. Není proto zřejmě pouze náhodou ani pouhým epistolografickým klíší, že jej Karel starší ze Žerotína nazýval svým přítelem a že neváhal vynaložit značné úsilí, aby mu sehnal několik bažantů, jež měly posloužit jako slavnostní krmě, když se Suchart roku 1598 ve Vídni ženil (BRANDL, 1870, 250–251).

Abychom dobře rozlišili osobní přátelství se společenskou formou, nutno konstatovat, že ve stejnou dobu se Žerotín vyjadřoval jako o svém příteli i o dalším lékaři, s nímž konzultoval zdraví své i zdraví svých známých – o dr. Lucasi Gillerovi žijícím v Jihlavě. Byl jedním ze skupiny lékařů, s nimiž roku 1621 Žerotín konzultoval možnosti purgování, jež mělo celkově zlepšit jeho zdravotní stav a ve shodě s dobovými představami odstranit přebytečné tekutiny z těla. Nejen, že jej oslovuje „zvláště milým přítelem“, s nímž konzultuje zdravotní problémy, ale dokonce mu věnuje dlouhý dopis plný rad, jak při obchodní cestě do Lince nejlépe naložit s penězi. Císař spolu s kardinálem Dietrichsteinem právě vydali patent, podle něhož je v habsburských dědičných zemích zakázáno používat starou „těžkou minci“. Žerotín radí Gillerovi právní klíčku, kterak je možno využít k obchodu dobu mezi vydáním patentu a nabytím jeho právní moci. Tím se prý Giller může vyhnout jakémukoliv nebezpečí (ZA RAŽ 37/f. 8). Jde o téhož doktora Gillera, jehož Žerotín již roku 1614 doporučil za dvorního lékaře uherskému palatinovi. Ten se tehdy obrátil na Žerotína jako na zprostředkovatele, neboť věděl o jeho dobrých kontaktech s lékaři. Gillerovi byla slíbena pravidelná mzda ve výši 300 tolarů (ZA RAŽ 36/f. 4).

V pozdější době vkládal Karel st. ze Žerotína velkou důvěru do znalostí olomouckého lékaře doktora Jana Jakuba Vadeborna (Watteborn, Vatteborn, Vatterhorn, Padeborn). Karel starší nazývá tohoto lékaře „zvláště milým panem doktorem“ a projevuje mu v dobové formulaci „své uctivé služby“. Do kontaktu se s ním dostává především v závěru života, kdy Vadeborn často za Žerotínem přijíždí z Olomouce na Přerov, nebo s ním jeho zdraví konzultuje alespoň korespondenční formou. Vadeborn ovšem navštěvuje nejen samotného Žerotína, ale i jeho nejbližší příbuzné. Karel starší ho doporučuje své těžce nemocné dceři Bohunce, když u ní zřejmě příliš neuspěl jiný lékař, jehož jméno se objevuje v žerotínské korespondenci, doktor Zeig. Vadeborn se roku 1636 odebral na Karlovo přání k Bohunce na Drnholec, aby zde s dr. Zeigem její zdravotní stav konzultoval. Za tím účelem dokonce poslal pro Vadeborna do Olomouce koně a vůz. Doktor měl navíc za úkol napsat recepty a dodat je lékárníkovi. Ani tato velká aktivita však nebyla již co platná a Bohunka ze Žerotína zemřela tři dny po příjezdu Vadeborna na Drnholec 7. dubna 1636 (ZA RAŽ 38/f. 217–221v). Nicméně tato i jiné situace dokládají, že již počátek 17. století znal a s oblibou využíval konzultace většího počtu lékařů. U doktora Vadeborna tomu bylo i v případě nemoci Karlovy manželky

Kateřiny z Valdštejna. Tu při její nemoci roku 1628 léčil doktor Gabriel Kauf, nicméně Žerotín k ní navíc přivolal i Vadeborna (ZA RAŽ 30/f. 11v).

Roku 1597 přijel Žerotínův zdravotní stav s Vavřincem Suchartem do Dřevohostic konzultovat i jeden z nejslavnějších českých lékařů své doby, Matyáš Borbonius. Kromě toho, že byl zkušeným praktikem, diagnostikem i alchymistou, byl také on univerzálním humanistickým vzdělavcem. Jako preceptor doprovázel na studia mnohé Moravany, mezi nimi i Žerotínovy příbuzné a známé. Jmenujme alespoň Albrechta Bukůvku z Bukůvky. Borbonius byl také autorem několika básnických sbírek, Karlovi st. ze Žerotína věnoval oslavnou báseň při příležitosti jeho sňatku s Eliškou Krajiřovou z Krajků. Borboniův pobyt u Žerotína lze snad spojit i s tím, že tento lékař se velmi důsledně zabýval léčením dny. Roku 1624 o této nemoci vydal spis, v němž uplatnil zkušenosti získané při léčení Žerotínova někdejšího spolužáka knížete Karla z Liechtensteina (GELLNER, 1938, 260).

V této souvislosti jistě není bez zajímavosti, že se Borbonius na své cestě po Německu setkal s mnohými učiteli, kteří byli zároveň dobrými přáteli Žerotína. Nechyběl mezi nimi ani basilejský lékař Jakub Zwinger, s nímž se seznámil v domě Jana Jakuba Grynaea a s nímž vedl mimo jiné i teologickou rozpravu. Podobně v Norimberku byl hostěn v domě Camerariů, kteří zde působili po několik generací jako městští lékaři. Joachim Camerarius se přátelil s Janem i Karlem st. ze Žerotína a dokonce pro ně sepsal dějiny Jednoty bratrské. Byl rovněž autorem pozoruhodného souboru emblematických, v nichž za účelem obecných filozofických a morálních koncepcí využil svých medicínských a přírodovědných znalostí a s nimiž nejspíše seznámil i Žerotín. Borbonius, podobně jako Lavín, představuje i propojení mezi světem racionální medicíny se světem manýristické alchymie. Dokládají to jeho kontakty se známými alchymisty Rudolfa II. Jeronýmem Alexandrem Scottou a Edwardem Kellym, ale i s otcem rosenkruciánství Johannem Valentinem Andreaem.

Z předchozího textu vyplývá, že Žerotín chápal medicínu vždy důsledně v celém komplexu humanistického vědění. I lékaři, kteří léčili jeho konkrétní neduhy a nemoci, měli na jeho dvoře významné postavení, ať již jako dvorní učitelé, nebo později jako přátelé a duchovní poradci. Jak s postupem času narůstaly Karlovy zdravotní problémy, proměňovaly se i nároky na jeho lékařské kúry. Tak se stalo, že se vedle těchto lékařů-humanistů v jeho okolí objevují i prostí novokřtěnění felčáci, vystupující pod dobovým pojmem „barvíři“, jejichž úkolem bylo především mírnit Karlovu bolest.

Karel st. ze Žerotína měl ve své rozsáhlé knihovně patrně celou řadu lékařských knih, jakož i knih na obecnější témata, jejichž autory byli lékaři. Když roku 1877 informoval Beda Dudík členy Královské české společnosti nauk o výsledcích svého výzkumu Žerotínovy knihovny ve Vratislavi, byl si vědom parciálnosti svých zjištění. Mj. proto, že zaznamenával především česky psané tisky. Podle jeho záznamu měl Žerotín v knihovně celkem osm lékařských knih. Patřil mezi ně spis Francesca Petrarky „Dvoje knihy o lékařství“ v překladu humanisty Řehoře Hrubého z Jelení. V několika exemplářích zde byl „Herbář“ sestavený Pietrem Andreou Mattiolim, jednak ve vydání Melantricha, jednak v mladším vydání Veleslavína. Tento herbář byl mimochodem k vydání upraven Žerotínovým norimberským přítelem Joachimem Camerariem a obsahoval i přesný návod konkrétních použití léčivých rostlin. Ve své době se jednalo o jednu z nejčastěji používaných lékařských učebnic, a to v celoevropském kontextu. Také knihu známého lékaře Tomáše Jordána z Klasenburku „O vodách hojitelných, neb teplicích moravských“ využíval Žerotín v praxi. Z pramenů víme o jeho občasných návštěvách lázní, a to nejen moravských, ale třeba i již tehdy populárních Karlových Varů. Dále se v knihovně nacházely i tři spisy, zabývající se morem: „Rozmlouvání o moru“ Jana Kocína z Kocínety (1582), „Knížka o ráně morové“ Cypriana Pešiny Žateckého (1614), „Zpráva kratičká

o morním nakažení“, vydaná Jednotou bratrskou v Lešně roku 1632. Podle sledovaných pramenů se Žerotín nikdy morem přímo nenakazil, nicméně několikrát se i s rodinou ocitl v jeho přímém ohrožení, minimálně jednou se dokonce o moru v souvislosti se svou osobou zmiňuje. Ačkoliv si Karel starší v dopise Lavínovi z roku 1598 dělal dokonce z obecné paniky, již nebezpečí této nemoci způsobovalo, legraci, byl mor i na přelomu 16. a 17. století jednou z nejobávanějších hrozeb Evropy. Sám Karel rychle svůj názor revidoval a hledal poučení, kterak se mu účinně bránit. Nechal dokonce na zámku v Dřevohosticích schovat před morem svého služebníka Jana Volfa (BRANDL, 1871, 258). Posledním spisem, zaznamenaným Dudíkem, je kniha „Regiment“ od Jana Koppa (DUDÍK, 1877, 236–237).

Jistě se jedná o pouhý zlomek lékařské literatury, již měl Žerotín v knihovně a již přečetl. I tak je zřejmé, že získal alespoň základní medicínské znalosti. Žerotín sice svůj zdravotní stav po celý život bedlivě sledoval, nicméně jen málokdy se sám pouštěl do jeho podrobného rozboru. V dopisech svým přátelům a známým se obvykle omezil na stručné charakterizování, jestli se mu daří dobře nebo je nemocen. V případě nemoci hovoří v základních dimenzích o jejím charakteru, průběhu a příznacích: „Ode dvou neděl jsem dny dostal, takže chodit nemohu a sotva na nohy dostupuji, k tomu mne jakási hor-kost napadla a potom se na mně všude na čele fleky vyrazily, jak na nějakém dítěti.“ Nicméně je zřejmé, že o svém zdravotním stavu, jakož i o zdravotním stavu svých blízkých, velmi často hovořil s lékaři, od nichž získával přesné odborné informace. Když např. na podzim roku 1629 onemocněl jeho dlouholetý přítel, bratrský kněz Vavřinec Justýn, konzultoval Žerotín jeho stav okamžitě s doktorem Timinem. Nakonec Justýnovi odeslal dva konkrétní léky posilující srdeční činnost – „Manus Christi“ a „Julepu cum cordialibus aqui“. Jindy mluví o „medicamentum purgans“. Dokáže určit diagnózu některých nemocí a někdy je i latinsky pojmenovat, jako tomu bylo u „cauterie“ nebo u „contractione nervorum“. Podobně je tomu i v případě latinského názvosloví léčebných metod. Takovéto případy by svědčily spíše o hlubších lékařských znalostech, popř. alespoň zkušenosti. Jako nemístná skromnost působí jeho vyjádřená v dopise dceři Bohunce o tom, že „nehci se doktorem dělati, poněvadž jich okolo sebe dosti máš, kteříž budou viděti lépe a rozumněji raditi nežli já“. Toto skromné vyjádření následuje po podrobné radě, jak se zbavit přebytečného množství krve. Jakmile se Karel st. vyslovil, že se nechce plést lékařům do řemesla, připojil další sérii rad: lázně a paření. V každém případě se cítil dostatečně fundovaný, aby si mohl dovolit posuzovat lékařův konkrétní postup. V létě roku 1605 povolal k umírající Kateřině Anně vedle doktora Timina ještě dalšího nejmenovaného „nového“ lékaře a byl s jeho léčením velmi spokojen. Naproti tomu si při onemocnění poslední manželky Kateřiny z Valdštejna velmi stěžoval na lékaře, který měl působit i na dvoře Albrechta z Valdštejna, ale Žerotínovi se nikterak nelíbil. Při příjezdu Žerotína do Prahy prý naordinoval jeho manželce nějakou pilulí, která jí způsobila velké bolesti, takže musela ulehnout na lůžko. Žerotín ji potom dopravil do Karlových Varů a pokoušel se ji léčit koupelemi v tamních léčivých vodách. Ke kritice lékařů si ostatně dokázala přisadit i sama Kateřina, a to dokonce v případě jinak váženého doktora Vadeborna. Když Karel roku 1634 těžce onemocněl, vyjadřuje se, že je „jejich obyčej, že přijede, nakoukne a nic nespraví“ (DVORSKÝ, 1895, 104).

V moravské šlechtické společnosti pozdní renesance bylo ostatně obecnějším zvykem, že si přátelé a známí udíleli navzájem rady, jak si mají počínat, jestliže je stihla nějaká nemoc, popř. na kterého lékaře se mají obrátit. Jelikož mnozí moravští šlechtici, ale nejen oni, věděli jak o Žerotínových znalostech, tak i o jeho stycích s lékaři, velmi často se na něj v těchto záležitostech obraceli o radu. Karel starší se tak mohl stát jakýsi neoficiálním koordinátorem lékařské praxe na Moravě.

Renesanční šlechtici si velmi rádi zaznamenávali do svých deníků a jiných písemností průběh vlastního zdravotního stavu. Přímo čítankově jsme např. informováni o průběhu jednoho záchvatu zimnice a jeho léčení u Karlova švagra Adama ml. z Valdštejna. Snad tehdy šlo o běžné virové onemocnění, snad o jeden z příznaků dny: Ještě 15. července 1603 se Adam ml. z Valdštejna účastnil všech svých obvyklých každodenních radovánek. 16. 7. dostal zimnici a o den později „přijímal počištění“. 18. 7. zaznamenává další záchvat těžké zimnice. 19. 7. „přijímal sirob a pouštěl medianou“, 20. 7. měl těžkou zimnici. 21. 7. opět přijímal sirup. 2. 7. zimnice pominula. 23. července Valdštejn opětně podstupuje „počištění“. 26. 7. je zdrav a 27. 7. „vyšel poprvé z domu“ a „mohl dobře jíst“. 28. 7. se již řídí svým obvyklým denním programem (SŮA, SO, DAV).

Ani v Žerotínově korespondenci nelze zmínky o nemocech přehlédnout. Ve větší nebo menší míře se jí proto věnují i všichni Žerotínovi životopisci, kteří svou práci o rozbor korespondence opírají, především ale Otakar Odložilík (ODLOŽILÍK, 1936, 25–30).

Karel starší trpěl již od mládí mnoha menšími chorobami a neduhy, jež byly s největší pravděpodobností předzvěstí a průvodními znaky jeho pozdější vážné nemoci. Subjektivně je velmi těžce snášel, neboť byly zjevnou příčinou jeho jistého handicapu v dobové šlechtické společnosti. Jak dokazuje osud jeho uherského tažení z počátku 90. let 16. století, mohl se věčně nemocný Žerotín jen těžko rovnat válečníkům Valdštejnova typu. Žerotín ani v relativně mladém věku nemohl vykonávat dlouhé cesty na koni, základní předpoklad uplatnění šlechtice ve světě doznívajícího rytířského ideálu. Marně se snaží Bartoloměj Paprocký zdůrazňovat, že má Karel starší nejen vznešeného ducha, ale je stejně udatný jako indický král Porrus, jenž „jsa vzrůstu malého, Alexandra velikého k bitvě pobídl“ (POLIŠENSKÝ, 1941, 47–48). Nemoci ovšem Žerotínovi způsobovaly i četné každodenní obtíže. Musel kvůli nim nejednou přerušovat studijní cesty, musel se omlouvat z politických i právních jednání, zasahovaly do jeho soukromého života. To bylo důvodem jeho častých mrzutých a melancholických nálad. Lze říci, že to byly nemoci a z nich vyplývající manýristická melancholie, co jej vnitřně spojovalo s císařem Rudolfem II., ačkoliv vnějškově si vzájemně ani v nejmenším nerozuměli a vedli spolu ostré politické spory.

Pokud nabyla některá z Žerotínových přechodných nemocí závažnějšího charakteru, bylo mu lékařem doporučeno léčení. Nejčastěji šlo o pobyt na lůžku, obvykle spojený s nepříjemným purgováním – střevním projímáním, klystýry, popř. snad i pouštěním žilou. Po něm si Žerotín obvykle stěžoval na velký úbytek sil, nicméně se jednalo o nejobvyklejší léčebné metody. Kromě toho mu byly podávány medikamenty, v některých případech dokonce speciálně přivezené i ze zahraničí. K doléčení poměrně často zajížděl i s rodinou do lázní, např. do Karlových Varů, aby tam odpočíval, bral koupele a užíval minerální vodu.

Celý život provázely Žerotína střevní a žaludeční problémy. Poprvé si stěžuje na katar roku 1592, potom se s podobnými zmínkami setkáváme téměř pravidelně, ponejvíce roku 1605, v letech 1608–1610, roku 1627. Roku 1631 se mu střevní potíže vracují a neopouštějí ho až do konce života. Přestože se je Karel starší mnohdy snažil zlehčovat, s humorem o nich píše jako o „své obvyklé povětrnosti a běhavce“, zřejmě mu působily značné nepříjemnosti, neboť byly provázány horečkou. Ta ho nutila trávit dny na lůžku a roku 1605 dokonce zabránila jeho účasti na jednání zemského práva. Jak bude uvedeno v závěrech výzkumu L. Horáčkové a L. Vargové, šlo zřejmě již o první příznaky dny.

Karel starší komentuje své potíže jen velmi obecně. Stěžuje si například na celkovou malátnost a slabost. Zajisté mohlo jít často o pouhé nachlazení nebo o zmíněné

střevní problémy. Jindy šlo o přepracovanost a s ní spojenou duševní a nervovou zátěž, projevující se v obdobích osobních nebo politických krizí. Nicméně slabosti a malátnosti narůstaly s postupující závažnou nemocí, jež měla být Žerotínovi napříště osudná.

O bolestech v noze se Karel st. ze Žerotína zmiňuje poprvé roku 1596, v době, kdy mu bylo pouhých 32 let. Od té doby ho bolesti v dolních končetinách provázely celý život. Vnějšíkově se projevovaly opakovanými otoky. Sám Žerotín mluví roku 1612 o otevřené ráně na noze – růži, nejčastěji ovšem hovoří o dně, podagra, pakostnici. Ačkoliv je termín „podagra“ v dobové odborné literatuře obyčejně užíván pro nožní dnu, má u Žerotína nejspíše obecnější význam (GELLNER, 1938, 245). Byla to ostatně chorooba, jež provázela příslušníky šlechtické vrstvy v období raného novověku velmi často. Dnes bychom ji asi nazvali termínem „civilizační“. Statistiky z nejrůznějších částí Evropy dokazují, že se v měšťanském a vesnickém prostředí vyskytovala podstatně řídkěji (DÜLMEN, 1990, 211–213).

Při sledování postupu nemoci v Žerotínově korespondenci se musíme vyrovnat i s obecnými zmínkami typu „mám nemoc nejen v rukou, ale i v celém těle“. Těžko říci, jestli se vždy jednalo o projev dny, nicméně i tak lze průběh nemoci poměrně přesně zaznamenat: Nejprve byla zasažena pravá noha, již roku 1610 jsou ale připomínány otoky na obou stehnech. Roku 1612 a 1613 mu střídavě otékají obě nohy. Výrazně to omezilo možnost Karlova pohybu a patrně není od věci hledat souvislost této ataky se současným ukončením jeho aktivity v úřadu zemského hejtmána a s odchodem do ústraní jeho statků. Otok nohy v únoru 1613 Žerotín dokonce označil jako dosud největší a nepomohly mu ani nové léčebné metody doktora Sucharta.

Od konce druhého desetiletí 17. století začaly Žerotínovy potíže s pakostnicí opět intenzivnět. V únoru roku 1618 musel zrušit svou cestu do Čech, kde měl řešit některé politické problémy, související s narůstající společenskou krizí. Místo toho zůstal deset dní ležet na lůžku. Záchvaty dny ho potom, přes částečná a dočasná zlepšení, přepadaly periodicky. V napjaté době, kdy jeho partneři i protivníci sváděli urputné boje na politickém i válečném poli, komentoval Žerotín celé toto dění mnohdy pouze z postele. Částečně se mu dařilo bolest tlumit „purgováním“, nicméně slabosti a malátnosti se nezbavil nikdy. V dopise Janu Steinbergerovi z 10. února 1624 tento stav shledává úměrným svému věku. Střídání záchvatů dny, střevních katarů, slabostí a malátností pokračovalo po celá dvacátá léta. Největší krizi lze patrně pozorovat mezi lety 1624 a 1625, kdy se Žerotínovi opakovaně dostávají záchvaty dny, provázené vysokými horečkami. Situace byla natolik vážná, že Karlova manželka Kateřina ze Žerotína byla nucena shánět potřebné medikamenty prostřednictvím svého bratra Adama z Valdštejna až v saských Drážďanech. Když na podzim roku 1624 přišli na zámek v Náměšti konfiskační komisaři, vedení Arnoštem Platejsem, našli Karla staršího těžce nemocného na lůžku v okruhu jeho přátel, snad již očekávajících Žerotínovu smrt. Vzhledem k jeho tehdejšímu vážnému stavu, známému i z jiných pramenů, lze jen těžko předpokládat, že by se snad jednalo o Karlův politický manévra (MATĚJEK, 1992, 133). Po krátké přestávce se navíc jeho zdraví v závěru 20. let, především roku 1627, opět zhoršilo. Průvodním znakem dny byla tentokrát nejenom vysoká teplota, ale také nepříjemná vyrážka v obličeji. Karel starší se po delší době obrátil na doktora Matyáše Timina, jenž mu jako léčebnou metodu doporučil tradiční purgování, která sám řídil a zajistil k němu také veškeré náležitosti.

Počátkem třicátých let Žerotínovy zdravotní potíže narůstaly. Zimu 1630–1631 proležel v posteli, takže v dubnu 1631 uvažoval o nutnosti sepsat testament. I během druhé poloviny roku zmiňuje bolesti v rukou i po celém těle. Časté záchvaty dny jej vždy znovu a znovu upoutávají na lůžko. Jeho zdravotní stav se sice dočasně zlepšil počátkem

roku 1632, ovšem již koncem února trpěl podagrou opět. Za takových okolností si nestězuje pouze na dnu, ale i na obtížný kašel a chrapot. K tomu se připojuje úplavice. Jeho zdraví začalo rychle chátrat. Další krize se dostavila roku 1634. Tehdy se Žerotínovi k bolestem způsobeným dnou znovu přidaly stěvné potíže. Nemohl chodit, nevzdaloval se z domu a i po domě jej museli nosit na speciálně vyrobené stoličce. Kašel dosáhl takového stadia, že mu dokonce znemožňoval hovořit.

O posledních desíti měsících života Karla staršího ze Žerotína jsme informováni jen velmi skromně. Zachované kopiáře korespondence z tohoto období mají převážně hospodářskou povahu a o jeho zdravotním stavu se vyjadřují pomálu. Ze sporých zmínek se dá ale usoudit, že se nemoc pomalu zhoršovala, takže Karla provázela obvyklý pocit slabosti a neschopnost pohybu. V listu úředníku na Brandýse Zikmundu Klikošovskému z 8. října 1636 se svěřuje, že nemůže psát a proto musí dopis diktovat. Je prý „mdlej a nedostačej“. Následujícího dne Karel starší ze Žerotína na Přerově zemřel.

DOMINE ET AMICE

Korespondence Karla st. ze Žerotína je neobyčejně rozsáhlá a je možno z ní vyčíst mnohé skutečnosti o životě na přelomu 16. a 17. století. Jedním ze zajímavých zjištění je existence relativně uzavřených společenských skupin, jež v korespondenci spojuje společné zvolené téma. Ačkoliv se tyto skupiny proměňují i s časem a vzájemně se prolínají, lze konstatovat, že si pisatel psal s jinými osobami např. na téma hospodářských a poddanských vztahů, s jinými jednal o finančních záležitostech a jinou skupinu tvoří korespondenti na politická a duchovní témata. Jak vyplývá i z předchozího textu, je téma zdraví a nemoci v Žerotínově korespondenci nesmírně frekventované. Je pro ně typické, že zpravidla doprovází témata jiná. Ani Karel st. ze Žerotína, podobně jako jeho jiní současníci, se v dopise neopomene poptat po zdraví adresáta, popřát mu stálého zdraví a odevzdat jej do boží vůle. Poděkuje za projevený zájem o zdraví vlastní, popř. svých blízkých a s menší nebo větší podrobností se o něm rozepíše. Jen v omezené míře případů bere Karel starší do ruky pero výlučně z toho důvodu, aby speciálně informoval o svém zdravotním stavu. Nejčastěji tak činí ve své soukromé a rodinné korespondenci, v korespondenci s duchovně spřízněnými osobami a s politickými partnery. Karel starší se např. v dopise omlouvá, že se ze zdravotních důvodů nemůže dostavit k nějakému důležitému právnímu nebo politickému jednání a připojí proto i stručný popis svého stavu. S poměrně značnou jistotou lze ale soudit, že adresáti, s nimiž si Žerotín píše o své zdravotní situaci, jsou lidé, k nimž chová zvláštní důvěru. Jsou to v první řadě jeho bezprostřední příbuzní a členové spřízněných šlechtických rodin. Vedle nich v přehledu adresátů nacházíme příslušníky významné moravské a české šlechty. Obvykle ty, s nimiž Žerotín v daném momentu a situaci vázalo konkrétní pouto, především duchovní nebo politické. Štěpán Illesházy se zde např. objevuje ve chvíli, kdy se s Žerotínem sblíží při intenzivních jednáních o spolupráci moravských a uherských nekatolických stavů. Kardinál Dietrichstein naopak v okamžiku, kdy jej s Žerotínem váže společný osud vězňů v rukou povstaleckého moravského direktoria. Další skupiny adresátů tvoří Žerotínovi duchovní přátelé v Evropě, lékaři, teologové, filozofové, právníci a mezi ně pomyslně povýšení kupci a agenti a vyšší úředníci, již hájili zájmy moravského velmože na jeho jednotlivých statcích i v různých evropských zemích. V neposlední řadě je nutno jmenovat lékaře, s nimiž Žerotín konzultoval svůj zdravotní stav v některých případech i korespondenční formou.

Na prvním místě v seznamu lidí, jimž se Karel starší ze Žerotína svěřuje se svými zdravotními problémy, stojí samozřejmě jeho nejbližší příbuzní, strýc Fridrich a bratr Jan Diviš. Zvláště Karlův mladší bratr byl v tomto ohledu frekventovaným adresátem, sám

Karlovi ostatně zasílal dopisy podobného obsahu. Karel byl jeho ochráncem a rádcem prakticky ve všech životních situacích, Jan Diviš navíc trpěl stejně jako jeho bratr těžkou dnou, jež patrně byla i příčinou jeho předčasně smrti roku 1616. Jan Diviš se vedle toho musel starat o dvě nemocné ženy, matku Magdalenu Slavatovou z Chlumu a manželku Veroniku ze Žerotína. I zde mu mohl být Karel starší nápomocen radou i pomocí. Karel informoval o svém zdravotním stavu poměrně často i své vzdálenější příbuzné z losinské, valašskomeziříčské a strážnické větve rodu v kontextu toho, jak se snažil udržovat rodinnou tradici např. prostřednictvím kmotrovství a poručnictví nebo podporou mladších příslušníků rodu na studiích. Patří sem především Jan Jetřich a Kašpar Melichar ze Žerotína, později z mladší generace Baltasar a Přemyslav. Nezastupitelné místo v tomto ohledu zauímají Karlovi zeťové Hynek Bruntálský z Vrbna, Jiří z Náchoda a Zikmund z Tiefenbachu. Karel pomáhal svým dcerám vybírat jejich životní partnery a svým zetům velmi důvěřoval. Jeho sdílnost ve věcech zdraví a nemoci navíc souvisela i s tím, že se značně obával o zdraví svých dcer Aleny a Bohunky. Po celý rok 1613 je mnoho místa v Žerotínových dopisech věnováno Aleniným bolestem hlavy a jiným neduhům. Alena nakonec skutečně zemřela velmi mladá roku 1617 a také Bohunka přežila svého otce v pouti na věčnost.

O Bohunčino zdraví pečoval její otec prakticky po celý její život, obzvláště pak v tak vypjatých situacích, jakými byla období jejího těhotenství. Radí jí, jakou má dodržovat životosprávu, a zajišťuje lékaře, kteří se mají starat o rodičku i novorozeně. V největší míře si Karel psal s Bohunkou na sklonku svého života a svěřoval se jí s obavami o své vlastní zdraví, jakož i o zdraví její. Roku 1633 jí doporučil, aby si dvakrát ročně, vždy na jaře a na podzim, nechávala purgovat. Právě tak, jak to prý po léta dělával on sám. Podle Žerotínova názoru se tím pročistí krev, dojde k jejímu ochlazení a zbavení přebytných vlhkostí. Když Bohunka z Žerotína v počátečních měsících roku 1636 vážně onemocněla na břišní potíže a srdeční bolesti, Karel starší zcela zapomněl na nemoci vlastní. Jediným jeho zájmem v nastalé situaci bylo pomoci své dceři. To je patrně i důvodem, proč víme tak málo o Žerotínově zdravotním stavu v posledním roce jeho života. Karel starší ze Žerotína tehdy rozvinul velmi čilou korespondenci se svým zetěm a Bohunčíným manželem Zikmundem z Tiefenbachu, s nímž prakticky každodenně konzultoval dceřin zdravotní stav. Tiefenbachovy zprávy potom posílal dále doktoru Vadebornovi, jehož angažoval jako jednoho z Bohunčíných lékařů (ZA RAŽ 38/f. 217–232).

Snad ještě podrobněji však Bohunce o zdraví jejího otce a svého muže psávala poslední Žerotínova manželka Kateřina z Valdštejna. Žena, pro niž se stalo zdraví jejího manžela jedním z nejdůležitějších životních témat. Zaangažovala do jeho osudů i své nejbližší příbuzné, bratra Adama z Valdštejna a nevlastního bratra Pertolda Bohobuda z Lipé. Adam z Valdštejna dokonce svému švagrovi sháněl v Drážďanech léky. Z pera Kateřiny pocházejí nejkrásnější vyjádření o Karlově stavu, když ve třicátých letech 17. století narůstaly jeho problémy se dnou. Nic nevadilo, že Kateřina z Valdštejna, jež nebyla o mnoho mladší než její manžel, měla dosti zdravotních potíží sama o sobě (DVOR-SKÝ, 1894–1895).

Hned za příbuznými stojí v řadě přátelé z moravské a české šlechty. Jak bylo výše konstatováno, s některými z nich udržoval Žerotín styky v časově omezeném rozsahu, s jinými se naopak stýkal po celý život. Mezi ty zvláště blízké jistě patřili Václav Budovec z Budova, Fridrich z Kounic, Jiří z Hodic, Vilém a Jan Jiří z Roupova. Stejně se zde ale objevují jména duchovně mu spřízněných cizinců Emericha Forgáče, Richarda Starhemberga a dalších. Závěrem druhého desetiletí 17. století zpravuje Žerotín velmi podrobně Hartvíka ze Stitten o postupu své nemoci. Z těchto zpráv například víme, že již měl v tuto dobu zasaženy podagraou obě nohy, především ale levou, a že proto trpěl veli-

kou bolestí a musel setrávat na lůžku. Do stejné skupiny adresátů ovšem patří i jeho zahraniční agenti. S Orchim, Bonacinou, Lombardem i Castiglionem se sblížil natolik, že je považoval za nejbližší rodinné přátele.

Pravděpodobně nejpodrobněji se svěřoval Karel st. ze Žerotína s obavami o své zdraví přátelům z řad učenců a kněží. Přední místo mezi nimi zaujímají Jan Jakub Grynaeus, Amandus Polanus, Petr Brederod, Jan Krato, Jakub Zwinger. Snad hraje subjektivní roli, že vzhledem k velké geografické vzdálenosti, jež je od Žerotína dělila, se s nimi nemohl osobně vidat, takže se svěřoval prostřednictvím korespondence. Někdy je vypsání zdravotního stavu v dopise svého druhu vysvětlením a omluvou, že již dlouho nepsal. Lze ovšem soudit, že u těchto lidí hledal Žerotín především duchovní útěchu, vždýt mnozí z nich byli teology a k tomu dokonce lékaři. Do stejné skupiny korespondentů lze zařadit i starší a kněze Jednoty bratrské. Přední místo zaujímal Jiří Erastus, jehož v osloveních Karel st. nazýval „otcem a přítelem“, ale také Jan Lanecius, Vavřinec Justýn, Jan Amos Komenský, Wolfgang Sekurius, Pavel Škréta, Václav Libán a další. „Žádného právě stálého zdraví nemám, než tak se mám, jak Pán Bůh ráčí“, píše Žerotín roku 1630 Sekuriovi. „Nesmím toho přičítati povětrí zdejšímu (ve Vratislavi), ani proměně zdraví, než tak smejším, že to věk při mně činí a řízení boží, vedle kteréž i smrt ke mně posly posílá, aby mi když přijde, divná nebyla, v čem se ve všem vůli svrchovaného pána poroučím.“ I zde si lze ověřit, že Žerotínův zájem o medicínu se netýkal jen jeho vlastní osoby. Svědčí o tom list Janu Laneciovi z roku 1613, v němž Karel vyjadřuje obavu, že pokud by Lanecius zemřel, „už bych žádného tak domácího v Jednotě neměl, kudyž by mi mnoho polepšení ubylo“. Někam do této kategorie bychom mohli klást i některé Žerotínovy úředníky: dřevohostického Václava Chromočovského, přerovského Mikuláše Pitruše, náměštského a později přerovského Tomáše Soběhrda z Kozlova, rosiického Ondřeje Číhala, brandýské Jiřího Krause a Zikmunda Klikošovského. Samozřejmě, že tyto osoby vnikají do korespondence především ve chvíli, kdy jsou v dopisech informovány o technických stránkách, souvisejících s nemocemi Karla st. ze Žerotína. Karel měl ovšem ke svým služebníkům zpravidla velice přátelský poměr, a tak se nejednou rozepisuje o svém zdravotním stavu podrobněji.

Přátelé hráli v Žerotínově životě vůbec nezastupitelnou roli. Svůj zájem o moravského velmože neprojevovali pouze v korespondenci, nýbrž ho v období, kdy byl upoután na lůžko, velmi často jezdili navštěvovat. Jistě tak chtěli posílit Karlovu zkoušenou psychickou sílu i naplnit slova Písma o navštěvování nemocného. Ze žerotínských korespondence máme několik pozitivních zpráv o takovýchto návštěvách, nejpriznáčnější je asi ta o kruhu přátel, jež obklopil Karla staršího u jeho lůžka na zámku v Náměšti na podzim roku 1624. V únoru 1636 oznamuje Žerotín Zikmundovi z Tiefenbachu, že je ve své nemoci tak hojně navštěvován přáteli, že nenachází čas ani na vyřizování korespondence (ZA RAŽ 38/f. 218v).

Smyslem podobné korespondence ovšem nebylo pouze informovat o zdraví vlastním, popř. se nechat pasivně informovat o zdraví svých blízkých. Již v jedné z předchozích kapitol bylo naznačeno, že Karel st. ze Žerotína požíval v moravské společnosti počátku 17. století důvěry dobrého znalce medicíny i známého mnohých lékařů. Různí Karlovi příbuzní a známí se proto na něj přímo obracejí o radu, jaké léky mají použít na tu nebo onu nemoc, na jakého se mají obrátit lékaře, popř. prosí Karla o zapůjčení lékaře vlastního či zprostředkování některého z moravských zemských lékařů. Na Smrtnou neděli roku 1612 se tak na Žerotína obrátil jeho dlouholetý přítel Jan Dobřenský z Dobřenic. Jeho syn trpěl na jedovaté zimnice a po těle se mu udělaly černé fleky. Karel starší k němu proto poslal „svého doktora“. Podobná doporučení provázejí celý život Karla st. ze Žerotína. Již roku 1613 doporučuje svému zeti Hynku Bruntálskému z Vrba, stěžuj-

címu si na bolesti hlavy, aby se obrátil na doktora Timina, jenž právě meškal v čerstvě nabyté hodnosti moravského zemského lékaře v Olomouci (MZA G 10/615/f. 40). Ne vždy byl ovšem Žerotín ochoten vyjít žadatelům jednoznačně vstříc. Když žádal o propůjčení jeho dvorního lékaře – nejspíše opět Timina – roku 1598 Václav Kobylka z Kobylího, Karel jeho žádosti nevyhověl. Totéž se opakovalo v případě Václava Morkovského ze Zástřízl i Víta Hódického. Vedly ho k tomu ovšem jistě závažné důvody, Timin byl totiž právě k dispozici nemocnému Karlovu strýci, zemskému hejtmanu Fridrichovi ze Žerotína. V každém případě svědčí frekvence žádostí o Žerotínovy dvorní lékaře o úloze, již Karel v tomto ohledu mezi svými současníky plnil.

Někdy se žadatelé spokojili s Karlovou radou, popř. jinou konkrétní pomocí. Žádají od něj rady na přesný postup, ptají se ho na lékaře a medikamenty, někdy dokonce očekávají konkrétní indikaci. Jmenovanému Fridrichovi ze Žerotína tak dodal březovou vodu, jež podle dobové Mattioliho indikace měla sloužit k vypuzení kamene z močového měchýře. Slibuje, že dodávky budou následovat pravidelně. Domnívá se, že je jeho nemoc způsobena „flussem“. V případě Jana Volfa pomůže Žerotín alespoň tak, že ho, ztrápeného strachem z morové epidemie, schová u sebe na dřevohostickém zámku. Ladislava Šlejnice roku 1613 uklidňuje, že jsou jeho potíže způsobeny pouze „ex contractione nervorum“ a jistě se samy v brzké době uklidní. Když téhož roku trpěl Karlův příbuzný Kašpar Melichar ze Žerotína na vředy a flussy, posílá za ním Karel rychlého posla, aby zjistil o nemoci přesnější informace a Karel podle nich mohl zvážit, co poradit, popř. na koho se obrátit. Jindy si ovšem ani Karel starší neví rady. Tak je tomu i tehdy, když mu napsal Jan Jetřich, aby mu poradil, co činit proti pakostnici. Karel starší svému strýci odpovídá, že „při mně nic není, čímž by spomoženo býti mohlo, a proto Pána Boha prosím, aby tě takové nemoci a bídy sprostí a k lepšímu zdraví přivésti ráčil“. I tehdy mu alespoň poslal svého doktora (BRANDL, 1870, 121). O zdravotním stavu Jiřího z Hodic informoval Žerotína doktor Galván. Karlovy životní principy se projeví i v tom, že rady a medikamenty poskytoval dokonce i svým služebníkům, jakými byli např. Jaroš Menčík nebo „pachole koněšínské“. Pro všechny měl navíc Karel starší ze Žerotína jednu základní radu, silně navíc doprovázenou vlastním příkladem. Všem nemocem je podle jeho názoru alespoň do jisté míry možno předcházet dobrou životosprávou. Sám Žerotín nebyl totálním abstinentem, na to hrálo vinařství a pivovarnictví příliš velkou úlohu v žerotínském hospodaření i v dobové společnosti obecně. Nicméně kritizoval, jestliže se někdo z okruhu jeho známých příliš oddával alkoholu a světským radovánkám. To se týkalo např. Viléma Slavaty či Karla ml. ze Žerotína při jejich studijních cestách. Hynku Bruntálskému roku 1613 doporučoval, aby se vzhledem ke svému zdravotnímu stavu po dobu pobytu ve Vídni vyvaroval příliš mnoha „truňků“ (MZA G 10/615, f. 36).

IN DOMINO CONFIDO

Skutečně ještě více než lékař nebo lékařsky vzdělaný laik vstupuje do vztahu mezi nemocí a nemocným Bůh, jenž nemoc dopouští a jako jediný jí může v absolutním smyslu slova zase nemocného zbavit. Žerotínové mají na erbovním tympanonu svého zámku v Náměšti nad Oslavou umístěnou rodovou devisu „In Domino confido“. Pročítáme-li korespondenci Karla st. ze Žerotína, zjišťujeme, že tuto devisu v plném rozsahu vztáhl na svůj poměr ke zdraví a nemoci.

Žerotín byl příslušníkem Jednoty bratrské v době, kdy již dávno nebyla onou původní malou sektou, uzavřenou vůči světu i múzám, jak tomu bylo v dobách jejích kunvaldských počátků. Na přelomu 16. a 17. století již byla naopak silně ovlivněna západoevropskou reformací – luterstvím, ale především kalvínstvím. Je známo, že i mezi

nábožensky vřelými kalvinisty platil Karel st. ze Žerotína za člověka ve víře obzvláště důsledného. Jeho teologické vzdělání, styky s nejslavnějšími teology reformace i každodenní soužití s velkým množstvím kněží Jednoty bratrské předurčily jeho vnímání božího podílu na vlastním pozemském osudu. Ačkoliv např. pro Komenského je Bůh pouze prvotním hybatelem a jinak působí nepřímo skrze média, zatímco stvořená příroda si již sama hledá cestu, ona i člověk jsou před Bohem relativně autonomní (FLOSS, 1968, 15), vyplývá z Žerotínovy epistolografie poněkud jiný přístup. Pro něj je Bůh, zdá se, v životě člověka nepřetržitě přítomen. On je tím, kdo bezprostředně dává člověku zdraví, a nebo dopouští jeho nemoc. Lékařská věda je sice mocná a důležitá, nemůže ovšem překonat boží vůli. „Proti božské moci se nemůže postavit nikdo, ani já při svém chatrném zdraví“, píše Žerotín roku 1617 ve shodě s touto teorií v dopise kardinálu Dietrichsteinovi.

V praxi to vypadalo následovně: Pokud se Žerotínovi dařilo dobře, zdůvodňoval to božím dobrodiním, které mu dopřává štěstí a pevné zdraví. Jde údajně o boží výzvu, aby čas dobré kondice využil k aktivní činnosti, směřující ke chvále Hospodina a službě vlasti. Snad nejčastěji se v takových situacích v Žerotínově korespondenci objevuje obrat, že „s pomocí boží dosti dobře se má“ (Dei gratia mediocriter valeo). Na jednu stranu to vyjadřuje vděčnost Bohu za zachování zdraví, na druhou ovšem zcela nezakrývá určitou Žerotínovu skepsi vůči vlastnímu tělesnému stavu a možnostem.

V případě, že je Karel starší nemocen, je to opět Bůh, kdo mu činí dobrodiní tím způsobem, že ho ochraňuje od nemoci ještě horší. Ve skutečně těžké nemoci potom zabráňuje nejhoršímu. „Nebýt pomoci a podpory Pána Boha, tak bych podlehl hojnému trýznění. Bůh mě ale na přímluvu mnohých mých přátel ráčil od smrti vykřesati.“ V nemoci Žerotín důvěřuje Bohu, že učiní to, co bude nejlepší. Je to také Bůh, kdo způsobí, že léčebná metoda doktora Sucharta bude úspěšnější než ty, které dříve použili jiní lékaři.

Bůh ovšem nevystupuje v Žerotínově korespondenci pouze jako duchovní síla, jež nemocnému dodává naději, popř. posiluje možnosti lékaře. Z některých zmínek je možno usoudit, že Žerotín uvažoval o Bohu jako o Bohu osobně uzdravujícím. Nikoliv tedy pouze lékař s pomocí boží, ale také Bůh prostřednictvím lékaře: Otevřená rána na noze se mu zavřela „z milosti boží“. Bůh mu odpomohl od bolesti skrze lékařství. Nikoliv lékař, nýbrž Bůh ho posílil, aby mohl vykonat cestu. On způsobuje jeho uzdravení ze dny. Pokud se Žerotín skutečně uzdraví, je to opět Bůh, kdo zabrání, aby se nemoc již nevrátila. Nemocnému Janu Jetřichu ze Žerotína nemůže pomoci při dně. Prosí však Boha, aby ho jeho nemoci a bídy zbavil. Jen jakoby navíc či pro jistotu k němu pošle svého lékaře Timina.

Je samozřejmě možno položit si otázku, nakolik toto pojmání odráží skutečnou polohu Žerotínovy duše, či nakolik jde pouze o automatický formální prvek jeho epistolografického stylu, topos. Tak by mohly působit některé formulace, jež byly obvykle součástí oslovení a preambulí nebo naopak závěrečných formulí dopisů. Nejčastěji zněly „dobrého zdraví Vaší Milosti vzkazují“, popř. nějak podobně, a písaři je automaticky rozepisovali do čistopisů jednotlivých listů. V kopiářích je obvykle nalézáme ve zkrácené formě, např. pouze „Zdraví“. Zde si snad lze pomoci zjištěním, že jde o přímou závislost na dobovém výkladu o úloze lidského těla a nemoci, jak ho známe z názorů významných členů Jednoty bratrské Žerotínova období a nakonec i z oficiálních bratrských dekretů. Podle nich je nemoc, např. morová rána, „velkým neřádem“, nicméně je „ranou boží“, která má lidi přivést ke „křesťanstějšímu myšlení“. Nemocí se ovšem v tomto smyslu rozumí i špatná vlastnost, hřích, takže v myšlenkovém schématu Jednoty je stejně tak nutno hledat lékařství proti lakomství jako proti zmíněnému moru (GINDELY, 1865, 124, 296). Ve stejném duchu jako Žerotín píše ostatně své listy v době nemoci i sám

Komenský (MOLNÁR-REJCHRTOVÁ, 1987). Žerotín navíc v korespondenci shodným způsobem vyjadřuje i své názory na politiku, morálku, vědu, mezilidské vztahy a další oblasti lidského života. Zdá se tedy, že lze případnou autostylizaci vyloučit (VÁLKA, 1986). Z celkového vyznění Žerotínovy korespondence je možno naopak vyvodit, že právě Bůh člověka obdarovává fyzickým zdravím. To je ovšem jako vše lidské nedokonalé. Zdraví mu má umožnit i duchovní rozvinutí, jehož projevem je mj. společenská a politická aktivita. Ta neslouží pouze člověku samému, nýbrž je zároveň formou oslavy Boha. Tím se v žerotínových představách kruh uzavírá.

CAPELLE VON ZIEROTIN EINE GEGREBUNG HAT

Historikové se zpravidla shodují na skutečnosti, že duchovní rozměr Žerotínovy osobnosti daleko překonal dobu jeho života. Dnem úmrtí ovšem zdaleka nekončila ani Žerotínova pouť tělesná. Vše začalo diskusí, jež se rozvinula po smrti Karlovy dcery Bohunky ze Žerotína. Karel tehdy žádal jménem jejího manžela Zikmunda z Tiefenbachu, aby císař svolil s jejím pochováním v Drnholci, kde měla být k tomuto účelu vybudována nová rodinná hrobka. Zároveň se obrátil i na kardinála Dietrichsteina. Ten měl u císaře prosadit, aby směla být Bohunka pohřbena se zpěvy, zvony a kázáním (ZA RAŽ 38/f. 222v). Zdálo se, že Ferdinand II. vcelku proti tomuto záměru nic nemá, nicméně podle zažitého schématu přece jen přenesl podíl na rozhodnutí i na Dietrichsteina. Kardinál přes svou náklonnost Žerotínovi nakonec vyjádřil výrazný nesouhlas. Nejspíš se domníval, že by vybudování nové hrobky pro nekatolické Žerotíny v těsném sousedství jeho mikulovského panství značně narušilo probíhající protireformaci, takže by bylo nevhodné jak z náboženského, tak i z politického hlediska. Nakonec poněkud alibisticky připomněl, že Žerotínové vlastní kapli s hrobkou v Brandýse nad Orlicí, což je mimo hranice moravského markrabství. Zde by podle jeho názoru bylo pochování Žerotínů vhodnější (MZA RAD, č. 576, f. 75–80). Kardinál Dietrichstein se tak poměrně jednoduše vyhnul rozhodování o svém příteli. To připadlo pražskému arcibiskupovi Arnoštu Harrachovi. Po brzké Karlově smrti arcibiskup v souladu s názorem císaře i Dietrichsteina jeho pohřeb povolil, a sice v rodinné hrobce, jež se nacházela pod zbořeným bratrským sborem v Brandýse, na místě zvaném „Na Loukoti“ (KADLČÍK, 1886, 199).

Tato jednání jakoby započala složitou cestu tělesných pozůstatků Karla st. ze Žerotína, jež trvala až do první poloviny 20. století. Poměrně velmi podrobně ji popsal František Kadlčík, proto se zde omezíme na stručnou rekapitulaci, potřebnou pro pochopení situace, za níž byl zahájen historický i antropologický výzkum Žerotínových ostatků. Navíc tak chceme objasnit naši tezi, podle níž život historických osobností Žerotínova typu nekončí v momentě jejich fyzické smrti. Mnohdy naopak ovlivňují dění po další dlouhá staletí.

Náměštská větev Žerotínů prakticky vymřela do třicátých let 17. století. Nejmladší Karlova dcera Alena zemřela již roku 1617, starší dcera Bohunka v dubnu 1636. Sám Karel ji následoval ještě tentýž rok v říjnu a jeho manželka Kateřina jej přežila sotva o půl roku (REJCHRTOVÁ, 1982, 19, 20, 28).

Na Loukoti byla podle Kadlčíka hrobka znovu objevena až roku 1721. Po čtyři roky potom trvalo, nežli se vyjasnilo vlastnické vztahy k hrobce mezi katolickou církví, tehdejším majitelem panství Trautmannsdorfem a velkolosinskými Žerotíny. Během těchto i následujících let bylo ve snaze po nalezení klenotů uskutečněno několik zásahů do obsahu rakví, oficiálních i neoficiálních. Neení proto jisté, nakolik bylo s ostatky Žerotínů v této době neodborně manipulováno. Roku 1724 byl naštěstí proveden podrobný záznam nápisů na rakvích, takže dnes máme poměrně přesné znalosti o tom, kdo byl v ro-

dinné hrobce původně pochován i v jakém stavu se ve 20. letech 18. století ostatky nacházely. Údaje byly později přepsány do farní kroniky (KADLČÍK, 1886, 209–209).

Podle uvedených dobových záznamů se v kryptě k roku 1724 nacházelo celkem třináct rakví. Jedenáct osob bylo možno jednoznačně identifikovat, dvě rakve byly prosty jakýchkoliv nápisů:

1. *Jan st. ze Žerotína* (před 1543–1583) – zakladatel náměštské větve rodu, zachovány kosti a prach;
2. *Mariana z Boskovic* (1545–1574) – manželka Jana st., zemřela ve věku 29 let, zachovány kosti a prach;
3. *Libuše z Žerotína* (1569–1571) – jejich dcera, zemřela ve věku dvou let, zachován pouze prach, žádné kosterní pozůstatky;
4. *Bohumila z Žerotína* (1567–1590) – jejich starší dcera, zemřela ve věku 23 let, zachovány kosti a prach;
5. *Karel st. ze Žerotína* (1564–1636) – syn Jana staršího, zemřel ve věku 72 let, rozházené kosti a prach;
6. *Eliška Krajířová z Krajku* (1582–1600) – 2. manželka Karla staršího, zemřela ve věku 18 let, nalezeny kosti a prach;
7. *Kateřina Anna z Valdštejna* (1586–1605) – 3. manželka Karla staršího, zemřela ve věku 21 let, nalezeny kosti a prach;
8. *Barbora Krajířová z Krajku* (cca 1554–1591) – 1. manželka Karla staršího, zemřela přibližně ve věku 37 let, nalezeny kosti (v kronice chybně uveden rok úmrtí 1641 a tím zaměněna i identita pochované);
9. *Dcera Karla ze Žerotína* (1598–1598) – mrtvě narozené dítě, v rakvi nezachovány žádné kosterní pozůstatky, pouze prach;
10. *Bedřich z Žerotína* (1599–1600) – syn Karla staršího, zemřel ve věku 2 let, v rakvi pouze prach, žádné kosterní pozůstatky;
11. *Bartoloměj Vanecký z Jemničky* (1523–1589), vzdálený žerotínův příbuzný a přítel, zemřel ve věku 67 let;
12. *Dospělá žena* – nalezeny kosti a prach;
13. *Dospělá žena* – nalezeny kosti a prach.

Shrneme-li takto získané údaje, zjistíme, že bychom tedy v zachovaných pozůstatcích měli očekávat kosterní materiál celkem z desíti jedinců (kosterní materiál dětí se nezachoval), z toho by mělo být sedm žen a tři muži. Zatímco v případě žen platí, že zemřely poměrně mladé v rozmezí 18 a 37 let – výjimku tvoří poslední Karlova žena Kateřina z Valdštejna, která však byla pochována na Třebíči, všichni zde pohřbení muži byli v okamžiku své smrti již staršího věku. Bartoloměj Vanecký měl 67 let, Karel starší 72 roky, stáří Jana staršího není přesně známo, minimálně se ale dožil 40 let (HRUBÝ, 1970, 140). Kdo byly ony dvě nejmenované ženy, není známo. Na jedné rakvi se nápis nikdy nenacházel, z druhé byl odstraněn při jednom z prvních zásahů, takže roku 1724, kdy byl pořizován opis, již nebyl k dispozici. Dedukcím V. Šembery a F. Kadlčíka není možno příliš věřit, zřejmě se dopustili několikanásobné záměny osob. Pokud bylo upslechnuto výše citovaných rad kardinála Dietrichsteina, není vyloučeno, že by jednou z pochovaných mohla být dcera Karla staršího Bohunka, a druhou snad jeho mladší dcera Alena. Nicméně přímé důkazy pro tyto závěry neexistují. V každém případě bude zajímavé porovnat uvedené informace s materiálem, který máme k dispozici dnes a který se stal předmětem antropologického výzkumu.

Nicméně osudy tělesných pozůstatků příslušníků rodu Žerotínů byly i nadále pohnuté. Po pětadvaceti letech od jejich objevu byly již v tak špatném stavu, že roku 1747 musely být vyjmuty, dány do společné dubové truhly a v ní vráceny do krypty. Ta však

ani nyní nebyla dostatečně zabezpečena a dobové prameny proto v následujících letech opět zaznamenávají několikeré vniknutí do jejích útroh. K tomu se ještě přidaly povětrnostní vlivy, jež způsobily zborcení zdí, a tak na sklonku 18. století již měly kosti ležet rozházené a měl na ně působit déšť i sníh. Začátkem 19. století pak byly údajně sebrány a zakopány nedaleko hrobky v místech někdejšího bratrského hřbitova.

Závěrečná fáze historie žerotínských tělesných schránek začíná roku 1841. Přibližně po třiceti letech od uložení do země byly opětně exhumovány a na žádost bludovské větve Žerotínů následujícího roku převezeny do Bludova. Zde byly umístěny v prostoru, který byl k tomuto účelu určen v bludovském kostele (POLÁCH, 1993, 46–62). Samozřejmě se naskytá otázka, nakolik je při tolika různých zásazích a přesunech kosterní materiál totožný s tím, který byl roku 1721 nalezen při odhalení hrobky. Tato otázka byla také jedním z výchozích bodů antropologického výzkumu.

PRAMENY A LITERATURA

- MZA – Moravský zemský archiv Brno
ZA – Zemský archiv Opava
RAD – Rodinný archiv Dietrichsteinů
RAŽ – Rodinný archiv Žerotínů
SÚA SO DAV – Státní ústřední archiv Praha, Sbirka opisů, deník Adama ml. z Valdštejna

*

- ARIÈS, Ph., 1975: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident*, Paris.
ARIÈS, Ph., 1977: *L'homme devant la mort*, Paris.
BASTL, B., 1990: „Adeliger Lebenslauf“. *Die Riten um Leben und Sterben in der frühen Neuzeit*, In: *Adel im Wandel*, Rosenberg.
BRANDL, V., 1871: *Karel starší ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým*, Brno.
BUGUIÈRE, A., 1978: *L'anthropologie historique*, In: *Le Goff, J., La nouvelle histoire*, Paris, 50–51.
DVORSKÝ, F., 1894–1895: *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna*, Praha.
DVOŘÁK, M., 1896: *Dva denníky Dra Matyáše Borbonia z Borbenheimu*, Historický archiv, č. 9, Praha.
DUDÍK, B., 1879: *Über die Bibliothek Karl's von Žerotin in Breslau*, In: *Sitzungsberichte der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, Jahrgang 1877, Prag 1879.
DÜLMEN, R. v., 1990: *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit I.*, München.
DVORSKÝ, F., 1894–1895: *Listy Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna*, Praha.
FLOSS, P., 1968: *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského*, Přerov.
FOUCAULT, M., 1963: *Naissance de la clinique*, Paris.
GELLNER, G., 1938: *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Historický archiv, č. 51, Praha.
GILLET, J. F. A., 1860: *Crato von Crafftheim und seine Freunde*, Frankfurt.
GINDELY, A., 1865: *Dekrety Jednoty bratrské*, Praha.
GRMEK, M. D., 1969: *Préliminaires d'une étude historique des maladies*, In: *Annales E.S.C.*, č. 6.
HRUBÝ, F., 1970: *Étudiants tchèques aux l'écoles protestantes*, Praha.
HUML, V., 1995: *Rudolfínská lékárna Matyáše Borbonia na Koňském trhu očima archeologa*, Praha.
KADLČÍK, F., 1886: *Děje i paměti Brandejsa nad Orlicí*, Praha.
LE GOFF, J.–NORA, P., 1975: *Faire de l'histoire*, Paris.
MATĚJEK, F., 1992: *Morava za třicetileté války*, Praha.
MOLNÁR, A.–REJCHRTOVÁ, N., 1987: *Jan Amos Komenský. O sobě*, Praha.
NIKLÍČEK, L.–ŠTEJN, K., 1985: *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha.
PERINKA, F. V., 1917: *O moravských lékařích zemských 1565–1760, zvl. otisk Věstníku čsl. lékařů*, Praha.
PETER, J. P.–REVEL, J., 1975: *Le corps: l'homme malade et son histoire*, In: *Le Goff, J.–Nora, P.*, Paris 1975, 169–191.
POLÁCH, D., 1993: *Bludov. Místo posledního odpočinku Karla staršího ze Žerotína, Bludov*.
POLIŠENSKÝ, J., 1941: *Bartoloměj Paprocký z Hlohol. Zrcadlo Čech a Moravy*, Praha.
REJCHRTOVÁ, N., 1982: *Karel starší ze Žerotína, Z korespondence*, Praha.
RYBIČKA, A., 1889: *Borbonius z Borbenheimu*, *Časopis českého musea*, 477–478.
TENENTI, A., 1952: *La vie et la mort à travers l'art du 15e et 16e siècles*, *Cahier des Annales* 8, Paris.
THOMAYER, J., 1977: *Ze zápisů lékaře*, Praha.

- VÁLKA, J., 1986: Karel starší ze Žerotína (1564–1636), Z kralické tvrze, 13, 1–7.
VRÁTĀKO, A. J., 1861: Amand Polan z Polandorfu, Časopis českého musea, 203–206, 382–386.
WINTER, Z., 1901: Doktoři a lékaři XVI. věku v Čechách, Lidové rozpravy lékařské, č. 16.
WINTER, Z., 1913: Šat, strava a lékař v XV. a XIV. věku, Sebrané spisy, Praha.
ZOUBEK, F. J., 1871: Příspěvky k dějepisu lékařství z listů Žerotínových, Časopis lékařů českých, 351–352, 359–360.
ZOUBEK, F. J., 1887: Jak se léčil pan Petr Vok z Rožmberka, Časopis lékařů českých, 102–104.

ZUSAMMENFASSUNG

Die französische „La nouvelle histoire“ brachte in den 70er Jahren neue Probleme, neue Herangehen, neue Objekte. Dazu gehörte auch das Interesse für die Geschichte von Krankheiten und Tod, gegebenenfalls für deren subjektives Wahrnehmen durch die Kranken und deren Umgebung. Das Interesse für seine eigene Krankheit als eine unangenehme, nichtsdestoweniger im beträchtlichen Maße bestimmende Lebensbedingung ist ein langfristiger Prozeß. Trotzdem kann gesagt werden, daß in Sachen des Interesses für seinen eigenen Körper die Periode der Renaissance und des Humanismus eine besonders wichtige Rolle spielte. An der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts kann diese allgemeine Regel auch für die Persönlichkeit des mährischen Adligen Karl des Älteren von Zierotin (1564–1636) angewendet werden, dessen sterbliche Überreste gerade eine anthropologische Untersuchung durchmachen. Die kann dank den erhaltenen Archivquellen mit einer relativ tiefen historischen Erforschung ergänzt werden. So erfährt man, daß Karl der Ältere von Zierotin nicht nur seinen Körper und dessen Gesundheitszustand aufmerksam beobachtete, sondern auch verhältnismäßig intensiv die zeitgenössische medizinische Literatur studierte, Kontakte mit namhaftesten Ärzten anknüpfte und half, solche Kontakte auch seinen Verwandten und Bekannten zu vermitteln.

Karl der Ältere von Zierotin litt seit seiner Jugend an verschiedensten Krankheiten. Er selbst sprach von Beschwerden von Magen- und Darmcharakter. Die waren höchstwahrscheinlich ein Vorzeichen einer ernsthaften Krankheit, die manchen Zugehörigen des Hochadels der verfolgten Periode quälte. Es handelte sich um die Gicht. Der Korrespondenz ist zu entnehmen, daß einzelne Gichtanfälle bei Karl dem Älteren von Zierotin relativ eng mit Perioden seiner Überarbeitung und Nervenbelastung zusammenhingen, die sich aus seinen privaten sowie allgemein politischen Krisen ergaben. In der Korrespondenz Zierotins kann man verfolgen, wie sich die Krankheit während der ersten Jahrzehnte des 17. Jahrhunderts entwickelte, von Beinanschwellungen, die allmählich mit Darmproblemen, Schwäche und Abgespanntheit mit hohem Fieber, Ausschlag auf dem Gesicht begleitet wurden, bis zu langfristigen Zwangsaufhalten im Bett, die mit intensiven Schmerzen in Beinen, Armen und dem ganzen Körper verbunden waren. In seinem letzten Lebensabschnitt kam zu diesen Symptomen noch Husten hinzu, der seine Kommunikation mit der Umgebung stark begrenzte.

Die Erforschung des Gesundheitszustands von Karl dem Älteren von Zierotin ermöglichte jedoch auch weitere interessante Aspekte dieser Problematik zu erläutern. Das betrifft vor allem die Erfassung der relativ geschlossenen, nichtsdestoweniger breit differenzierten Gruppe von Verwandten, Freunden, politischen und Handelspartnern und Priestern. Mit diesen Leuten wechselte Zierotin zur Zeit seiner oder ihrer Krankheit sowohl Ausdrücke der Solidarität, als auch Hofärzte und eigene medizinische Erfahrungen. Ein weiterer Aspekt ist die Beziehung zwischen dem subjektiven Verhältnis zur eigenen Krankheit und dem religiösen Glauben, der das subjektive Anschauen auf den eigenen kranken Körper in der Praxis stark beeinflusste.

Die Geschichte des Gesundheitszustands von Karl dem Älteren von Zierotin endet dennoch nicht mit seinem physischen Tod am 9. Oktober 1636. Die historische Forschung als Grundlage der anthropologischen Untersuchung mußte sich auch mit der Geschichte der sterblichen Überreste Zierotins beschäftigen, die ursprünglich in der Familiengruft in Brandýs nad Orlicí bestattet, im Laufe des 18. und 19. Jahrhunderts mehrmals exhumiert und schließlich nach Bludov in Nordmähren überführt worden waren.